

**Szociológia Doktori
Iskola**

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Vastagh Zoltán

Társadalmi struktúra és jövedelemelosztás

Államilag intézményesített egyenlőtlenségek

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Bartus Tamás Ph.D

egyetemi tanár

Budapest, 2019

Szociológia és Társadalompolitikai Intézet

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Vastagh Zoltán

Társadalmi struktúra és jövedelemelosztás

Államilag intézményesített egyenlőtlenségek

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Bartus Tamás Ph.D

egyetemi tanár

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	3
Kutatási kérdések és a téma indoklása	4
Kutatási előzmények és a témaválasztás indoklása	4
Kutatási kérdések és hipotézisek	7
Felhasznált adatok és módszerek	7
Módszerek.....	7
Adatok.....	8
Az értekezés eredményei.....	10
Összegzés	17
Főbb hivatkozások.....	19
A témakörrel kapcsolatos saját hivatkozások jegyzéke	24

Kutatási kérdések és a téma indoklása

Kutatási előzmények és a témaválasztás indoklása

A kutatás témája 21. századi demokratikus politikai berendezkedésű kapitalista társadalmak szerkezetének kutatásához kapcsolódik. A kutatás konkrét célja egy olyan struktúraelmélet, illetve modell létrehozása, amely koherens és adekvát magyarázatát képes adni az e társadalmakban megfigyelhető jövedelmi egyenlőtlenségeknek.

A kutatási téma tehát egyike a szociológia tudományát a kialakulásának kezdeti periódusától foglalkoztató témáknak, így előzményei visszavezethetők egészen Karl Marx és Max Weber elemzéseire, és követőikre – a marxistákra és neomarxistákra, vagy a weberianusokra és neoweberianusokra – keresztül végigvonul a szociológia egész történetén, egészen napjainkig.

A társadalmi struktúra és a társadalmi – ezen belül jövedelmi – egyenlőtlenségek közötti szoros összefüggést feltételező klasszikus hagyományt azonban az 1980-as évektől kezdődően egyre erőteljesebb kritika illette, amely a 20. század második felének európai társadalmainak vonatkozásában megkérdőjelezte ennek az összefüggésnek a jelentőségét és relevanciáját.

A kritikák szerint a szociológia klasszikusai által elemzett társadalmi viszonyokhoz képest számos alapvető változás zajlott le a 20. század utolsó negyedéig, ezért az általuk kialakított keretrendszer ettől az időszaktól kezdődően már nem magyarázza megfelelően a társadalmi egyenlőtlenségeket, sőt egyesek szerint még a társadalmi egyenlőtlenségek lényege is megváltozott azóta. A fejlett nyugat-európai jóléti kapitalizmusok elemzéseinek alapján a legfőbb változásokként elsősorban a gazdaságszerkezet átalakulását, az ipari társadalomból a posztindusztriális társadalomba való átmenetet, a jóléti állam kialakulását, az osztályharc legitim pártpolitikai küzdelmekbe integrálódását és „domesztikálódását”, valamint a tudásátadás, illetve – termelés társadalmi intézményesítését emeli ki a kritika (Dahrendorf, 1959; Bell, 1976; Esping-Andersen, 1993; Habermas, 1994b).

A társadalmi struktúráról szóló klasszikus elméleteket az empirikus rétegződéskutatás eredményei felől is sokszor megkérdőjelezték az 1980-as évek óta. Ezen kritikák szerint megszűnt a kapcsolat a hatalmi-gazdasági meghatározottságokból fakadó egyenlőtlenségek és az egyéni cselekvési minták, értékítéletek, politikai állásfoglalások stb. között, és ezek helyét sokkal inkább szabadon választott szocio-kulturális hasonlóságok – például fogyasztás, szubkultúra, vallás, élmények, élethelyzetek stb. – alapján szerveződő csoportok veszik vagy vették át (Beck, 2003; Schulze, 2000; Hradil, 1994).

Ezek a kritikák a nemzetközi szakirodalomban az osztályok továbbéléséről illetve haláláról szóló vitában csúcsosodtak ki (Clark – Lipset, 2001; Pakulski, 1993; Beck, 2003; Goldthorpe–Marshall, 1992).

A hazai szociológia politikai elnyomástól mentes, rendszerváltozás utáni éveiben a társadalmi struktúra és az egyenlőtlenségek közötti kapcsolat léte és relevanciája alapvetően sosem kérdőjeleződött meg, de az elmúlt három évtized során a téma iránti érdeklődés lanyhult, a magyarázatkísérletek jobbra megmaradtak az elméleti értelmezés szintjén, és nem vetették alá magukat az empirikus ellenőrzés próbájának (Szelényi, 1995, 1996; Szelényi – Eyal – Townsley, 1996a, 1996b; Eyal – Szelényi – Townsley, 1998; Ferge, 2002, 2010; Huszár, 2013). Ugyan a hagyományos struktúraelméletek kritikája és a paradigmaváltás igénye a kétezres évek közepén erőteljesebben is megfogalmazódott (Kovách, 2006; Kovách – Kuczi – Jókuthy, 2006), de végül csak pár évvel ezelőtt ért be új modell formájában az akkor megfogalmazódott kritika (Dupcsik – Szabari, 2015; Kovách et al., 2016, 2017), amely azonban – nyilvánvalóan a paradigmaváltás igényéből fakadóan – nem a társadalmilag megtermelt javak egyenlőtlen elosztásának, hanem a társadalom integrációjának kérdését helyezte középpontjába, ezért minden erenye ellenére azt a kérdést nem tudta egyértelműen megválaszolni, hogy „társadalmi egyenlőtlenségek”, „egyenlőtlenségi viszonyok” (Kovách – Kuczi – Jókuthy, 2006; Kovách, 2006) megértésében a hatalomközpontú (gazdasági és politikai) megközelítés felett valóban eljárt-e az idő, vagy csak rekonstrukcióra szorul.

A nemzetközi struktúraelméleti kritikák és az empirikus struktúrakutatás hazai hiányosságai együttesen indokolják és alátámasztják egy olyan tudományos vállalkozás igényét, amely az elmélet és az empiria koherens egységével kísérli meg a mai Magyarország strukturális viszonyainak értelmezését. Egy másik érv is szólt azonban e vállalkozás elindítása mellett. Az ugyanis, hogy a közismert nemzetközi struktúra-, illetve rétegződéselméletek az állami foglalkoztatást és a társadalmi termelés szféráján kívül eső társadalmi pozíciókat egyáltalán nem, vagy csak nagyon elnagyoltan kezelik. Pedig ez az a két fejlemény, amely a II. Világháború utáni kontinentális Európa társadalomfejlődésének – a jóléti rezsimek kialakulásának – egyik legalapvetőbb jellegzetességét adja. A nemzetközi elméletalkotók közül Erikson és Goldthorpe (Erikson et al., 1979, Erikson – Goldthorpe, 2010), David Rose és Eric Harrison (Rose – Harrison, 2007; Rose et al., 2010) Eric Olin Wright (1985; 1989; 1997), de még Gøsta Esping-Andersen (1990; 1993; 1996) sem hozott létre olyan modellt, amely ezekre a társadalmi helyzetekre vonatkozóan sajátos állításokat tenne, a hazaiak között pedig Szelényi Iván (Manchin–Szelényi, 1986) és Kolosi Tamás (1982; 1987) elméleteiben egyáltalán nem, Ferge Zsuzsa (2002; 2010) és Bukodi Erzsébet (Bukodi, 2005; Bukodi–Altörjai-Tallér, 2005) modelljeiben pedig inkább csak jelzésszerűen jelennek meg. Az

egyetlen általam ismert kivétel amely a két probléma közül legalább az egyikre – az inaktív státuszokra - vonatkozóan kialakít egy koherens elméleti magyarázatot, az Huszár Ákos normatív-funkcionalista foglalkozási osztály modellje, de a kiterjedt állami foglalkoztatás sajátosságainak és társadalomszerkezeti következményeinek feltárásával és elméletbe foglalásával ez is adós marad.

Értekezésem kiinduló feltevése az az állítás, hogy ahhoz, hogy a 21.századi fejlett kapitalista piacgazdaságokat működtető demokratikus politikai berendezkedésű társadalmak alapszerkezetét meghatározó mechanizmusokat akárcsak megközelítő pontossággal is feltárhassuk, a társadalmi termelés gazdasági szférája, a gazdasági hatalom, a piac és a tőke fogalmai mellett, ugyanakkora elméleti gondot kell fordítani a társadalmi termelésen kívüli szférák, a politikai hatalom/uralom, az újraelosztás és állam fogalmainak. Ez utóbbiak adhatják meg ugyanis a kulcsot az állami foglalkoztatás és az inaktív társadalmi pozíciók sajátosságainak feltérképezéséhez és magyarázatához is.

Az értekezésben amellet próbálok érveket felsorakoztatni, hogy a nyugat-európai fejlett tőkés piacgazdaságokat működtető demokratikus politikai berendezkedésű társadalmak strukturális viszonyainak elemzésekor és értelmezésekor is érdemes inspirációért fordulni Polányi Károlyhoz, és az általa konceptualizált gazdasági-integrációs sémák fogalmához (Polányi, 1976; 2004), vagyis azokhoz a fogalmakhoz amelyek segítségével a magyar társadalom rendszerváltás előtti államszocialista korszakának értelmezését annak idején már megkísérelték hazai szociológusok (Manchin–Szelényi, 1986; Kolosi, 1982; 1987). Bár a kapitalista gazdasági–, illetve a demokratikus politikai rendszerre való áttéréssel megváltoztak Magyarországon a konkrét társadalmi–gazdasági viszonyok, Nyugat-Európában pedig teljességgel eltérő társadalomtörténeti folyamatokra vezethetők vissza a jelenkori intézményrendszerek, de a Polányira alapozó szemléletmód véleményem szerint ennek ellenére is eredményesen alkalmazható nem csak a mai magyar, hanem általában a modern társadalmak strukturális viszonyainak elemzéséhez is. Ez a szemléletmód ugyanis ráirányítja a figyelmet a gazdasági mellett a politikai intézményrendszerek társadalmi struktúrát alakító hatásaira, és ami talán még fontosabb, ezek értelmezésére egységes keret biztosít. Polányi piac és a redistribúció fogalmainak kibontásával és specifikálásával megteremtődhet a lehetősége annak, hogy az államot komplex intézményrendszerként felfogva, az állami foglalkoztatást és állami szolgáltatások és ellátások rendszerét is sajátos strukturális mechanizmusokként értelmezhezzük. Feltételezésem szerint e fogalmi megkülönböztetés további specifikációja és politikai-gazdasági viszonyokba történő beágyazása jelentős mértékben hozzájárulhat ahhoz, hogy a jövedelmi egyenlőtlenségek kialakulásának magyarázatához közelebb kerülhessünk.

Kutatási kérdések és hipotézisek

Az értekezés szűkebb témaköre tehát a jövedelemeloszlás vizsgálata és célja egy erre vonatkozó, hatalom és intézményközpontú elméleti alapokon álló magyarázat kifejtése, valamint ennek empirikus adatokon történő tesztelése. Konkrétan két kutatási kérdést fogalmaztam meg.

Az első, a magyarázatkísérlet elméleti keretéből adódóan, a legáltalánosabb értelemben úgy fogalmazható meg, hogy; vajon a fejlett tőkés piacgazdaságot működtető demokratikus berendezkedésű országokban a társadalom strukturális egyenlőtlenségeinek még a 21. század elején is jelentős hatásuk van-e az egyének, illetve háztartásaik jövedelmi helyzetére. Mivel az értekezésben ennek az általános kérdésnek a nemzetközi összehasonlításban történő ellenőrzése – az elmélet magyarázat új alapokra helyezésének igénye miatt – egyelőre nem lehet célom, ezért e kérdés érvényességi körét leszűkítem a magyarországi társadalmi viszonyok közötti vizsgálatra.

Az értekezés második általános kérdését megalapozó állításom szerint a jövedelmi egyenlőtlenségek alakulása nem pusztán gazdasági tényezők, folyamatok függvénye, hanem ebben igen jelentős szerepe van a politikai tényezőknek, folyamatoknak is. Az ebből következő második általános kérdés tehát úgy szült, hogy; vajon azok a struktúramodellek magyarázzák-e erősebben a különböző egyének, illetve háztartások jövedelmi színvonalai közötti eltéréseket, amelyek mind a társadalmi termelés szféráján belül, mind azon kívül konceptualizálják a politikai uralom/hatalom, illetve az állam szerepét elméleti modelljükben. Vagyis az értekezés második konkrét kérdése az; hogy az általam kidolgozott új struktúra-modell az ismert alternatív modelleknél jobban magyarázza-e a magyarországi jövedelemeloszlást.

Felhasznált adatok és módszerek

Módszerek

Az értekezés három nagyobb önálló, de egymással összefüggésben álló egységre tagolódik, amelyek más-más elemzési módszer alkalmazását igénylik.

Az értekezés első része (2-4. fejezet) egy elméletalkotást megelőző fázis, amelynek feladata, hogy társadalomtörténeti összefüggéseiben, sajátos keletkezési és változási folyamataiban térképezze fel az állam és a tőkés piacgazdaság jelenlegi és potenciális kapcsolódási pontjait, megvizsgálja, hogy a jelenlegi magyarországi állapotok mennyiben felelnek meg a nyugat-európai fejlődés eredményeinek, illetve Magyarország rendszerváltás utáni történetének példáján keresztül mélységeiben is részletesen is elemezze egy demokratikus berendezkedésű,

kapitalista piacgazdaságot működtető európai állam társadalmi termelésben és fogyasztásban, valamint foglalkoztatásban és ellátásban betöltött szerepét és ezek esetleges változásait. E feladat történetileg és nemzetközileg is átfogó jellege, valamint a már rendelkezésre álló korábbi kutatások kimerítő tárháza miatt itt eredeti történeti kutatásra sem mód, sem pedig szükség nem volt. Az első rész ezért egyfajta másodelemzés, szekunder kutatás, amely elsősorban a szakirodalmi előzmények releváns állításainak elemzésén, ütköztetésén és szintetizálásán alapult, amelyet kiegészített a kapcsolódó és nyilvánosan is hozzáférhető teljes körű statisztikai adatok nemzetközi összevetésben történő idősoros elemzése.

Az értekezés második része (5. fejezet) szintén az elméletalkotást megelőző fázisba tartozik, amelynek feladata az ismert alternatív társadalomszerkezeti elméletek, illetve modellek alapelveinek és főbb állításainak tisztázása, hiányosságaik részletes feltárása és az ezekre történő reflektálás volt. A feladat jellegéből következő módszer itt az eredeti források elméleti és logikai elemzése volt. Ebben a részben Eric Olin Wright, Robert Erikson és John Harry Goldthorpe, Eric Harrison és David Rose, Gøsta Esping-Andersen, Szelényi Iván, Kolosi Tamás, Ferge Zsuzsa, Szalai Erzsébet, Bukodi Erzsébet és Záhonyi Márta, valamint Huszár Ákos magyarázó elméleteinek, illetve modelljeinek kritikai elemzését végeztem el, mivel ezek tekinthetők a struktúra és rétegződéskutatás hagyományos paradigmájába sorolható legismertebb és legelterjedtebb nemzetközi, illetve hazai konkurens próbálkozásoknak.

Végül a harmadik részben (6-7. fejezet) került sor a tulajdonképpeni elméletalkotásra és az elmélet empirikus tesztelésére. Itt az első két rész alapján levont következtetésekből kiindulva vezettem le azokat a legmeghatározóbb alapelveket és mechanizmusokat, amelyek meglátásom szerint jelenkori európai – és ezen belül a magyar - társadalmak strukturális alapjait megeremtik, és ezekből veztem le az új struktúra modell fő- és alkategóriáit. Ezután az így megalkotott új elméleti modell magyarázóerejét vettem össze a második részben elemzett alternatív társadalomszerkezeti modellekével, amelynek során a magyarországi jövedelemeloszlásra vonatkozó kérdőíves adatgyűjtésből származó elemi adatbázisokon lineáris regressziós, valamint információs kritériumokon alapuló matematikai-statisztikai elemzéseket végeztem.

Adatok

Az értekezés harmadik részében, az elméleti modellek empirikus teszteléséhez felhasznált elemi mikroadatok a Központi Statisztikai Hivatalnak a Háztartási Költségvetési és Életkörülmények Adatfelvétel adatállományainak (HKÉF) 2014 évben felvett, 2013-as jövedelmi referencia-időszakra vonatkozó adatbázisai szolgáltatták, amelyeket a KSH kutatószobai szerződés keretében bocsátott a rendelkezésemre. A HKÉF az alapvető módszertani szempontjait tekintve követi az Európai Unió Statistics on Income and Living

Conditions (EU-SILC) adatfelvételét, mivel annak alapadatait is ez szolgáltatja. A egyéni illetve a háztartási elemzési szintű számításokat az összesen 22705 személy adatait tartalmazó személyi-, és a 9203 háztartás adatait tartalmazó háztartási adatállományokon végeztem el.

A „jövedelmet” mint függő változót négyféle módon vettem számításba: egyrészt külön-külön számításokat végeztem a nettó, illetve bruttó értékekre, valamint külön-külön személyes illetve háztartási szinten értelmezhető jövedelmekre. Személyes jövedelemnek tekintetem az HKÉF/EU-SILC személyi adatállományon azonos rekordon szereplő (py kódjelű) jövedelmi tételeket, kiegészítve azzal, hogy a háztartási szintű, de gyermekek után járó társadalmi jövedelmeket a gyermekek személyi rekordjainál vettem számításba. Háztartási jövedelemnek tekintetem az HKÉF/EU-SILC háztartási adatállományon szereplő bruttó háztartási jövedelem (hy010), illetve nettó háztartási jövedelem (hy020) változókat. A háztartási jövedelmekre vonatkozó számításokat a háztartásfő, valamint a háztartás összetételén alapuló magyarázó változók szerint is elvégeztem. A személyes jövedelmekre vonatkozó lineáris regressziós számításokat három érvényességi körben vizsgáltam meg, amelyek Magyarország (1) teljes népessége, (2) felnőtt népessége, és (3) gazdaságilag aktív korú népessége voltak. A regresszioelemzések során mind a személyi, mind a háztartási jövedelmek természetes alapú logaritmus szerepelt függő változóként. Mindezeket figyelembe véve mindösszesen 150 regressziós számítás végeztem el annak érdekében, hogy az elemzett tizenöt alternatív társadalomszerkezetre vonatkozó modellt minden szempontból alaposan összehasonlítsam.

Az alternatív társadalomszerkezeti modellek előállításához a hazai és a nemzetközi szakirodalomból ismert és az empirikus társadalomkutatási gyakorlatban rendszeresen alkalmazott programkódokat használtam fel. Az Erikson-Goldthorpe-Portocarero (EGP) modell trentói egyetem által operacionalizált változatához (EGP-T), Esping-Andersen poszt-indusztriális modelljéhez (ESP), valamint Eric Olin Wright kizsákmányolási alapú modelljének egyszerű változatához (WR) szükséges forráskódokat a European Social Survey (ESS) kapcsolódó dokumentációiból (Leiulfstrud et al., 2005, 2010) vettem át, az EGP modell Harry Ganzeboom által operacionalizált változatához (EGP-G) pedig a Ganzeboom saját honlapján publikált programkódot használtam fel. Mivel az átvett eredeti kódok az ESS adatállományához készültek, ezért a HKÉF-en való futtatásukhoz elkerülhetetlen volt a változók megfeleltetése illetve néhány esetben némi egyszerűsítés. A társadalmi-foglalkozási rétegséma (TFR) szűkebb és bővebb verzióját valamint a munkajelleg-csoportokat (MJCS) is a KSH 2011-es népszámlálásra készített SAS kódjának SPSS-re történő átfordításával készítettem. Ezek operacionalizálásához szükséges logikai ábrákat A társadalom rétegződése című (Huszár et al., 2015) kiadvány tartalmazza. A TFR és az MJCS népszámláláshoz kapcsolódó programkódjain az eredeti elméleti megfontolásokhoz (Bukodi, 2005; Bukodi-

Altorjai-Tallér, 2005, illetve Ferge, 1969) való hűség érdekében némileg módosítottam. Mivel e két elmélet közül egyik esetben sem képeztek a "gyerekek, tanulók" elméletileg önálló kategóriát, továbbá a "nem foglalkoztatottak, akik sohasem dolgoztak" valamint a "nem foglalkoztatottak, akik nem besorolhatók" kategóriái sem voltak konceptualizálva, ezért ezeket a népszámlálás kívánalmai miatt kialakított kategóriákat a programkódokból kiiktattam

Az értekezés eredményei

A bevezetést követő 2. fejezetében először áttekintettem a konfliktuselméleti paradigmába sorolható legfontosabb klasszikus (Weber, 1970, 2010; Polányi, 2004; Dahrendorf, 1959; Habermas, 1971, 1994a, 1994b; Esping–Andersen, 1993; Gilbert, 2002) és kortárs szerzőknek az európai kapitalizmus történeti átalakulására vonatkozó elemzéseit, amelynek során különös figyelmet fordítottam a szerzők azon megállapításaira, melyek az államnak – mint a politikai hatalom/uralom testet öltött szervezetének – ebben az átalakulási folyamatban betöltött szerepére vonatkoztak. Az elemzésnek ez a fázisa a kortárs állam funkcióinak rekonstrukcióját, illetve e funkciók kialakulási okainak-, motivációinak-, fennmaradási feltételeinek-, korlátainak- és következményeinek feltárását célozta. Ezek után kísérletet tettem a rendszerváltozás utáni Magyarország társadalmi-gazdasági-politikai berendezkedésének a fejlett kapitalizmusok jóléti rezsimejének (Esping–Andersen, 1993) – illetve az ezzel rokon kapitalizmus változatainak – elméleti keretrendszerében (Greskovits–Bohle, 2007; Bohle–Greskovits, 2008) történő értelmezésére.

A 3. fejezetében a pénzbeli jóléti transzferek magyarországi jövedelmi egyenlőtlenségekkel, valamint a kormányzati politikai ciklusokkal való kapcsolatát és sajátosságait vizsgáltam nemzetközi összevetésben – illeszkedve a jóléti rezsimekről, valamint a kapitalizmus változatairól szóló irodalomhoz (Esping-Andersen, 1993; Greskovits–Bohle, 2008) –, illetve hosszabb idősorokon. Ezt a feladatot a releváns szociálpolitikai szakirodalom főbb megállapításainak (Scharle–Szikra, 2015; Scharle, 2007; Duman–Scharle, 2011; Krémer, 2016; Ferge, 2017; Szikra–Tomka 2009; Szalai J., 2007; Szivós–Tóth, 2015), valamint a nyilvánosan hozzáférhető statisztikai kiadványokból és adatbázisokból nyert adatoknak a másodelemzésével végeztem el.

A 4. fejezetében az állami foglalkoztatás kiterjedtségét, illetve jövedelmi viszonyait elemeztem, összevetve a magántulajdonban – ezen belül megkülönböztetve a hazai és a külföldi-, multinacionális tulajdonban – álló vállalkozásoknál foglalkoztatottak létszámával és kereseti viszonyaival. Az elemzés alapjául itt elsősorban a hazai munkaerő-gazdaságtani szakirodalom eredményei szolgáltak (Fazekas, 2000; Altwicker–Hámori – Lovász, 2013;

Laušev, 2012; Kertesi–Köllő, 1997; Ékes, 2001; Köllő, 2013; Hámori, 2007; Telegdy, 2006), melyeket néhány külföldi vonatkozású elemzés egészített ki (Keane–Prasad, 2001; Dustmann–Soest, 1999; Melly, 2005; Lucifora–Meurs, 2004).

A 3. és 4. fejezetek célja az volt, hogy egy konkrét példán keresztül részletesebben is megvizsgáljam az 2. fejezet elméleti és történeti elemzése alapján felvetett állami funkciók (pl. kompenzáció) jellegzetességeit, és ennek – a 2. fejezet elméletei szerinti – politikai küzdelmekkel való kapcsolatát. A három fejezet összefoglaló értelmezése során megállapítottam, hogy:

- az állam a kapitalizmus kezdeteitől fogva jelentős szerepet játszott mind a gazdasági-, mind a társadalmi változások formálódásában;
- az állami funkciók történeti bővülése politikai mozgalmakhoz, ideológiákhoz is erősen kötődött;
- a rendszerváltozás utáni Magyarország társadalmát, a globális tőkés piacgazdaságba-, illetve az európai gazdasági-, politikai közösségbe történő reintegrációja következtében, döntően ugyanazok a hatóerők alakítják, mint a fejlett nyugat-európai társadalmakét;
- bár a magyarországi gazdasági-politikai intézményrendszerek egy része már a rendszerváltás előtti államszocialista periódusban is létezett, de a rendszerváltozás, majd az ezt követő európai uniós csatlakozási folyamat következtében az „öröklött” intézmények is „EU-konformmá” váltak, az újonnan meghonosított intézmények pedig eleve a fejlett európai demokráciák, illetve piacgazdaságok mintájára, EU-kompatibilis módon alakultak ki;
- az ezredforduló környékére az intézményátalakulási folyamat döntő részben lezárult, és Magyarországon is a nyugat európai fejlett tőkés piacgazdaságot működtető demokratikus országokéval megfeleltethető gazdasági és politikai intézményrendszer alakult ki, bár ennek jellege nem tipikus;
- bár Magyarországon nem alakult ki a nyugat-európai jólét rezsimek egyetlen tiszta típusa sem – amelyben a rendszerváltozással járó gazdasági sokk mellett a nyugat-európai átalakulási trendek is szerepet játszhattak -, de a kialakult intézményrendszerek és az azokra ható társadalmi-, gazdasági-, politikai erők alapvetően nem térnek el az azokra hatóktól;
- az ezredforduló után Magyarországon is igen hasonló – bár talán nagyobb intenzitású – változási folyamatok bontakoztak ki, mint amelyeket a nemzetközi szakirodalom a nyugat-európai fejlett demokratikus kapitalista társadalmak esetében megjelöl (pl.

állami kompenzációs funkció leépülése, a dekommodifikációs tendenciák helyett rekommunikációs tendenciák), így a magyarországi strukturális viszonyok 2010 óta zajló átalakítása illeszkedik a welfare–workfare átalakulás nemzetközi trendjébe, amiben a politika és az ideológia is kulcsszerepet játszik.

Mindezek alapján azt a következtetést vontam le, hogy az ezredforduló utáni Magyarország esetében sincsen alapvető koncepcionális akadály annak, hogy a kortárs struktúraelmélet nyugat európai társadalmakra vonatkozó értelmezéseit és megállapításait a magyar társadalomszerkezetre vonatkozóan is kiterjeszthessük. Emellett azonban felhívtam a figyelmet arra is, hogy a szakirodalmi előzmények (Kertesi–Köllő, 1997, 2001; Hámori, 2007; Telegdy, 2006; Kézdi, 2000; Altwicker–Hámori – Lovász, 2013; Köllő, 2013, Köllő, 2013b; Ékes, 2001; Laušev, 2012) és a makrostatisztikai adatok alapján érdemes figyelmet fordítani néhány további, kevésbé tematizált jellegzetességre is. Így elsősorban arra, hogy:

- Magyarországon a kormányzati döntések a gazdasági korlátoktól viszonylag függetlenül változtatják az állam pénzbeli újraelosztásától függő helyzetű csoportjainak jövedelmi színvonalát, belépési- vagy kiléptetési feltételeit, és ebben az egymást követő kormányzatok eltérő politikai-ideológiai háttérének eltérései is szisztematikusan érvényesülnek;
- továbbá, hogy Magyarországon a kormányzati döntéseknek – több más európai országhoz hasonlóan –, jelentős szerepük van a közsféra létszám- és kereseti viszonyainak alakulásában. E változásokat pedig nem magyarázzák egyértelműen a gazdasági meghatározottságok, ellenben kimutathatók az egymást követő, eltérő politikai-ideológiai háttérű kormányzati ciklusok hatásai.

Ez utóbbiak alapján megállapítottam, hogy az állami foglalkoztatás kiterjedtségére, illetve jövedelmi viszonyainak alakulására azonos tényezők hatnak, mint a pénzbeli jóléti ellátások különböző formáira, és hogy ezekben a gazdasági folyamatok mellett a politikai ideológiák szerepe is szisztematikusan megmutatkozik. Mindezek alapján végül azt a következtetést vontam le, hogy a jóléti rezsimek tipológiájának nem csak térbeli – különböző országok közötti –, hanem időbeli – azonos országban belüli – értelmezése is lehetséges, sőt indokolt.

Az értekezés 5. fejezetében a társadalmi struktúra, illetve társadalmi rétegződés kérdésével foglalkozó legismertebb és legelterjedtebb nemzetközi és a hazai elméleteket és modelleket vizsgáltam, elsősorban abból a szempontból, hogy reflektálnak-e;

- a politikai hatalom/uralom, illetve az állam szerepének,
- a társadalmi termelési folyamatokban részt nem vállalók vagy azokból kirekesztődők helyzetének,
- illetve a munkaerő-piaci bizonytalanság és az állami foglalkoztatás kapcsolatának

kérdésköreire,

- és amennyiben igen, akkor miképpen konceptualizálják és/vagy operacionalizálják ezeket magyarázataikban, illetve modelljeikben.

Az elemzett elméletek és/vagy modellek között szerepelt egyrészt az EGP-séma, az ESeC, Wright hatalmi-, valamint kizsákmányolási modellje, és Esping-Andersen poszt-indusztériális modellje, másrészt pedig a munkajelleg csoportok (Ferge), a kettős-piramis (Szelényi), az L-modell (Kolosi), a társadalmi-foglalkozási rétegséma (Bukodi), illetve a normatív-funkcionalista osztálymodell (Huszár), mint a hazai struktúra- illetve rétegződésméletek legjellegesebb reprezentánsai, valamint a hatalmi elit által strukturált kettős társadalom modell (Szalai) is. A kiválasztást – és más alternatív megközelítéseken alapuló (pl. kapcsolathálózatokon, kulturális-fogyasztási miliőkön) modellek kizárását – az indokolta, hogy az értekezés részben éppen ez utóbbiakkal szemben fogalmazza meg a klasszikus paradigmába sorolható társadalomszerkezeti elméletek érvényességi igényét, és így elegendő volt azt bizonyítani, hogy e „hagyományos” paradigmán belül maradva is lehetséges a megújulás és a jövedelmi egyenlőtlenségek erőteljes magyarázata.

Az 5. fejezet során megállapítottam, hogy a vizsgált struktúra-, illetve rétegződésmodellek az értekezés fókuszpontjai alapján négy csoportba különíthetők el, de egyik sem képes maradéktalanul és/vagy koherens elméleti keretben értelmezni a politikai hatalom/uralom és az állam szerepét, az állami foglalkoztatás sajátosságait, illetve a társadalmi termelésben történő részvételtől tartózkodó vagy onnan kirekesztődő népesség kérdéskörét. A vizsgált modellek négy csoportba voltak sorolhatóak. Külön csoportot alkottak azok:

- amelyekben sem a politikai hatalom/uralom, sem az állami foglalkoztatói szerep, sem a termelés szféráján kívüli strukturális egyenlőtlenségek és csoportok nem – vagy csak maradék elven – kerülnek konceptualizálásra (EGP, ESeC, társadalmi-foglalkozási rétegséma)
- amelyek konceptualizálják ugyan az állami foglalkoztatást (és részben vagy burkoltan a politikai hatalom/uralom kérdését), de nem foglalkoznak a termelés szféráján kívül keletkező strukturális egyenlőtlenségekkel (kettős-piramis, L-modell)
- amelyekben nem jelenik meg a politikai hatalom/uralom és az állam foglalkoztatói szerepe, de foglalkoznak a termelés szféráján kívül keletkező strukturális egyenlőtlenségekkel (munkajelleg-csoportok, normatív-funkcionalista foglalkozási osztályok)
- amelyek ugyan elméleti indoklásukban kitérnek mind a politikai hatalom/uralom kérdésére, mind az állam foglalkoztatói szerepére, mind pedig a termelés szféráján kívül keletkező strukturális egyenlőtlenségekre, de végül mégsem érvényesítik

modelljünkben egyik szempontot sem (Wright hatalmi-, illetve kizsákmányolási modellje, poszt-indusztriális modell)

A 2-4. fejezetben felvonultatott empirikus tények fényében megállapítottam, hogy a politikai-hatalmi dimenzióra vonatkozó kérdésfeltevések struktúraelmélet szempontjából is megkerülhetetlenek, de e négy csoportba sorolható struktúra-, illetve rétegződésmodellek egyike sem teszi eredeti megfogalmazásában lehetővé a jóléti állam szervezete-, szabályozási aktusai-, és újraelosztási mechanizmusai, valamint a piacgazdaság kölcsönhatásaiban formálódó 21. századi demokratikus berendezkedésű fejlett kapitalista társadalmak struktúrájának teljes körű leírását. Emiatt arra a következtetésre jutottam, hogy amennyiben el akarunk számolni a társadalmi-, jövedelmi egyenlőtlenségeknek a politikai dimenzióval esetlegesen összefüggésben álló összefüggéseivel, akkor az csak egy új társadalomszerkezeti modell segítségével tehető meg.

A 6. fejezetben a korábbiakban megállapított struktúra-elméleti hiányosságokra valamint a nyugat-európai kapitalizmus legutóbbi fél évszázados átalakulására, és ennek következményeire reflektálva, körvonalaztam azokat a hiányosságokat, amelyre a már létező rétegződés-, és struktúraelméletek, illetve modellek nem tudnak koherens válasszal szolgálni, majd meghatároztam azokat a tényezőket, mechanizmusokat, illetve fogalmakat, amelyekre alapozva egy új struktúramodell felépíthető. Ezután e fogalmak segítségével vezettem le az erőforrás-integrációs modell legfőbb társadalmi pozícióit.

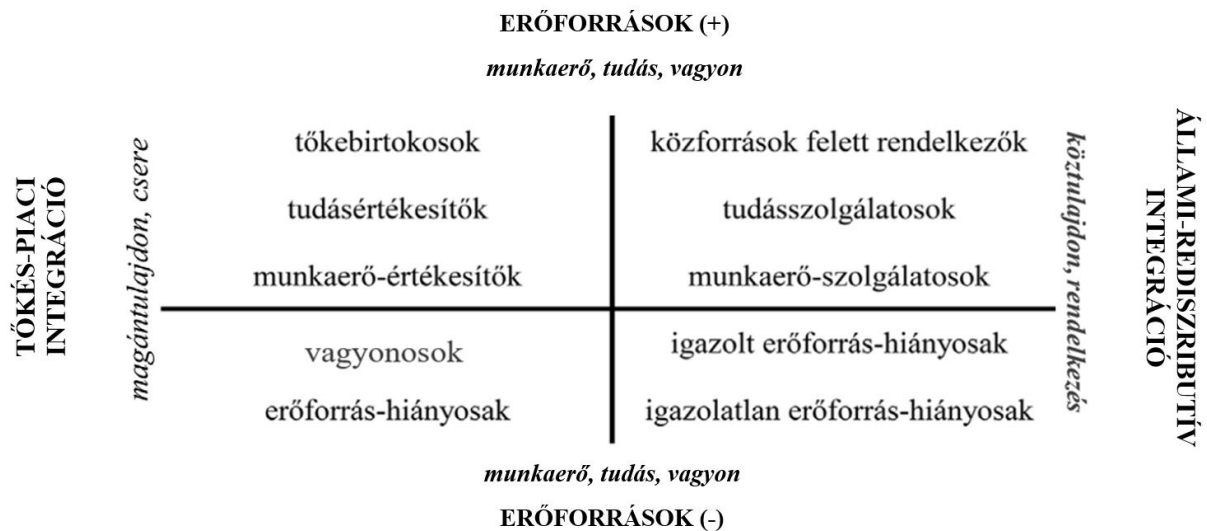
E szerint társadalmi struktúra tőkés-piaci integrációs mechanizmusai által meghatározott alapvető osztályhelyezeteit a különböző termelési tényezők/erőforrások feletti rendelkezési hatalom, valamint a különböző erőforrásoknak, illetve a velük előállított termékeknek a piaci versenyben történő cseréjén alapuló értékesítési feltételeihez kötöttem.

Az állami-redisztributív integrációs mechanizmusok által meghatározott alapvető osztályhelyezeteket pedig a centralizált és hierarchikus állami intézményrendszer-, az állami funkciók-, az intézményrendszer működtetéséhez szükséges erőforrások-, a jogszabályi keretek alakítása feletti rendelkezési hatalom-, valamint e hatalom által meghatározott jogosultságok alapján határoztam el. Vagyis felsorolás szerűen;

- a különböző erőforrások (vagyon, munkaerő, tudás)
- a különböző tulajdonformák (magántulajdon, köztulajdon)
- a különböző integrációs mechanizmusok (tőkés-piac, állami-redisztribúció)
- a különböző legitimációs alapok (gazdasági hatalom, közhatalom/politikai hatalom)
- a különböző jogosultsági alapok (szerzett-, származtatott).

Ezek alapján felvázoltam a társadalmi-struktúra elméleti alapmodelljét:

Az erőforrás-integrációs modell alapváltozata

Az elméleti alapmodell létrehozása után a rendszerváltás utáni magyarországi változásokra, illetve folyamatokra reagálva egy részletesebb, és kifejezetten a hazai strukturális viszonyokra kiélezett kísérleti modellt is kidolgoztam, amely az alapvető osztályhelyzeteket meghatározó általános elvek és mechanizmusok mellett figyelembe vette a konkrét magyarországi törvényi szabályozásból, illetve az európai-, valamint a globális gazdasági kontextusból fakadó sajátosságokat is.

Az erőforrás-integrációs modell ez utóbbi, részletesebb, Magyarországra specifikált változatában végül a tőke nagysága, a hazai és a külföldi magántulajdon, a vezetői-, irányítói hatalom léte, illetve a pénzbeli társadalmi transzferek jogcíme és jellege alapján bontottam fel a 10 alapvető osztályhelyzetet alosztályokra.

A 7. fejezetében a társadalmi struktúra újonnan kidolgozott alap- és részletes elméleti modelljét vetettem empirikus ellenőrzés próbája alá, amelynek során az 5. fejezetben elemzett konkurens modellekkel és néhány társadalomstatisztikai gyakorlatban alkalmazott „naív” modellel (iskolai végzettség, gazdasági aktivitás, foglalkozási osztályozási rendszer) – mint alternatív magyarázatokkal – vettem össze magyarázóerejét a magyarországi jövedelem-eloszlás 2014. évre vonatkozó adatai alapján (HKÉF/EU-SILC).

A társadalmi struktúra új (alap és részletes) modelljét, melyet erőforrás-integrációs modellként hivatkoztam, először egyéni, majd háztartási elemzési szinten is megvizsgáltam.

Az egyéni szintű vizsgálatban a függő változók a személyes jövedelmek nettó valamint bruttó összegeinek természetes alapú logaritmusai voltak. A vizsgált társadalomszerkezeti modellek és a jövedelem-eloszlás közötti összefüggést lineáris regressziós modellekkel, valamint információs kritériumokon alapuló számításokkal is megvizsgáltam, mégpedig három

célsokaságra vonatkozóan is. A számításokat a teljes népességre, a felnőtt népességre, valamint az aktív korosztályokra (18-62 éves) vonatkozóan külön-külön is elvégeztem.

Az eredmények alapján megállapítottam, hogy:

- az erőforrás-integrációs modell részletes változatának korrigált determinációs együtthatója mind a három célsokaságban a legmagasabb volt, mind a bruttó, mind a nettó jövedelmek esetében
- az információs kritériumok szintén az erőforrás-integrációs modell részletes változata esetében mutatták a legnagyobb magyarázóerőt az összes vizsgált modell között
- az erőforrás-integrációs modell részletes változata esetében a korrigált determinációs együtthatók a logaritmizált nettó jövedelmek szóródását – célsokaságtól függően – 47-79 százalékban, míg a bruttó jövedelmek esetében 44-78 százalékban magyarázták
- az erőforrás-integrációs modell alapváltozata valamivel gyengébb, de azért meglehetősen erős összefüggést mutatott a függő változókkal (42-56%), ugyanakkor ennél a modellnél kettő alternatív modell – a gazdasági aktivitás és a normatív-funkcionalista – valamivel jobban teljesített (45-51%), egy pedig - a társadalmi-foglalkozási rétegződésmodell 13 kategóriás változata – nem nagyon sokkal maradt el magyarázóerő tekintetében (35-40%)
- az ismert nemzetközi modellek magyarázóereje ezektől lényegesen elmaradt, mivel csak 10-17 százalékát magyarázták a függő változók szóródásának.

A háztartási szintű vizsgálatkor a függő változók a háztartások összes nettó valamint bruttó jövedelmeinek természetes alapú logaritmusai voltak, és a vizsgált társadalomszerkezeti modellek és a jövedelem-eloszlás közötti összefüggést lineáris regressziós modellek segítségével vettem össze. Itt két megközelítést alkalmaztam; egyrészt a háztartásfő társadalmi pozícióján alapuló, tradicionális – férfiközpontú – megközelítést, másrészt a háztartástagok egyéni társadalmi pozíciójának összesítésén alapuló alternatív megközelítést.

A regressziós modellek korrigált determinációs együtthatóinak összehasonlítása alapján mindenekelőtt megállapítást nyert az, hogy a háztartásfő társadalmi pozícióján alapuló modellek magyarázóereje nagyon gyenge, szemben az összes háztartástag pozícióját összesítő modellekével, vagyis az előbbi – feltehetően az előrehaladott individualizáció, illetve a női egyenjogúság térnyerése következtében – a 21. század eleji Magyarországon már elvesztette relevanciáját a társadalmi egyenlőtlenségek értelmezésében és magyarázatában, emiatt a konkurens társadalomszerkezeti modellek magyarázóerejének összevetését az utóbbi megközelítés eredményei alapján tettem mérlegre. A háztartási modellek megerősítették az egyéni modellek alapján levont következtetéseket, annyi eltéréssel, hogy itt a versengő modellek magyarázóereje közötti eltérések kisebbek voltak:

- az erőforrás-integrációs modell részletes változatának korrigált determinációs együtthatója mind a bruttó, mind a nettó jövedelmek esetében a legmagasabbnak mutatkozott
- az erőforrás-integrációs modell részletes változata esetében a korrigált determinációs együtthatók a logaritmizált nettó jövedelmek szóródását 57, míg a bruttó jövedelmek esetében 60 százalékban magyarázták
- az erőforrás-integrációs modell alapváltozata itt is valamivel gyengébb, de szintén erős összefüggést mutatott a függő változókkal (54, illetve 57%), és itt a normatív-funkcionalista, valamint a társadalmi-foglalkozási rétegződésmodell 13, illetve 33 kategóriás változatával holtversenyben a második helyen végzett (53-57%)
- Az ismert nemzetközi modellek magyarázóereje ezekről ebben az esetben nem maradt el nagyon, mivel nagyjából 40-47 százalékát magyarázták a függő változók szóródásának.

Összegzés

Az értekezés során sikerült kialakítani egy olyan új társadalmi-struktúra modellt, amely fogalmilag megalapozott, belső logikáját tekintve koherens, és egyúttal reflektál több olyan hiányosságra, amelyeket az előzménynek tekinthető korábbi társadalomszerkezeti modellek figyelmen kívül hagytak.

Az erőforrás-integrációs modell jövedelmekre vonatkozó empirikus tesztje során megállapítást nyert, hogy ez a gazdasági és politikai intézményrendszerek működési logikájának legalapvetőbb mechanizmusából és vezérelveiből levezetett elméleti modell statisztikai értelemben a magyarországi jövedelemeloszlás jelenleg elérhető egyik – ha nem a – legjobb magyarázataként értékelhető. Emellett a magyarországi viszonyokra vonatkozóan statisztikailag is egyértelműen pozitív választ kaptam az értekezés mindkét kérdésére vonatkozóan. Vagyis a konkurens társadalomszerkezeti modellek vizsgálata alapján megállapítható egyrészt az, hogy a strukturális egyenlőtlenségek a jelenkori Magyarországon – statisztikai értelmében véve, modelltől és célsokaságtól függően – legalább közepesen erős hatást gyakorolnak az egyének, illetve háztartásaik jövedelmi helyzetére, másrészt az, hogy a hatalmi/uralmi viszonyokat és az állam szerepét is konceptualizáló erőforrás-integrációs modell alapváltozata a legtöbb, részletes változata pedig az összes jövedelemtípus és célsokaság esetében erőteljesebben magyarázza – statisztikai értelemben véve – a magyarországi jövedelemeloszlást mint a már ismert alternatív modellek.

Az erőforrás-integrációs modell részletes változata tehát minden szempontból alátámasztani látszik az elméleti felvetések relevanciáját, azonban a legfontosabbnak mégis azt gondolom,

hogyan az alapvetően deduktív logikával levezetett alapmodell létjogosultsága is megközelítőleg hasonló mértékben alátámasztást nyert. Ezt több okból kifolyólag is jelentős eredménynek tekintem, ugyanis azt jelenti, hogy:

- sikerült „átmenteni” a hazai szociológia egy korábbi nagyszerű teljesítményét, a Szelényi Iván, illetve Kolosi Tamás által tematizált – Polányi-féle – kettős társadalmi struktúra értelmezést a 21. századi európai kapitalizmusokra vonatkoztatva is;
- sikerült eközben logikailag ellentmondásmentesen szintetizálni Polányi Károly gazdasági-integrációs sémákról szóló elgondolásait Gøsta Esping-Andersen jóléti rezsimekről szóló elméletével, amely az egyenlőtlenségek változásának adja meg egy lehetséges oksági magyarázatát;
- továbbá sikerült újszerűen tematizálni a jóléti rezsimek által a 20. század folyamán létrehozott inaktív társadalmi pozíciókat azáltal, hogy megtaláltam a kulcsot ezeknek a tőkés piaccgazdaság működési logikájából fakadó osztálypozíciókkal történő egyértelmű megfeleltetésének;
- mindez pedig – a pozitív empirikus eredményekkel együtt – azt jelenti, hogy az erőforrás-integrációs modell igazán jó alapot biztosít a mikro- és a makroszintű társadalmi egyenlőtlenségek egyazon elméleti alapon történő értelmezésének.

Az értekezésben elvégzett és bemutatott empirikus teszt egyelőre csak az erőforrás-integrációs modell első, mikro-szintű verifikálási kísérletének tekinthető, mivel elméletek érvényessége szempontjából egyetlen év keresztmetszeti adatain alapuló statisztikai mérés nem tekinthető minden kétséget kizáró bizonyítékoknak. Így arra a kérdésre, hogy a különböző elméletek közül melyik az igaz – vagy bármelyik igaz-e –, csak további kutatások segítségével adható válasz, amelyeknek meglátásom szerint az egyes elméletek társadalmi dinamikára vonatkozó hipotéziseit kellene vizsgálatuk középpontjába állítaniuk. Erre azonban csak hosszú (legalább 30-40 éves) idősorok – ideális esetben – nemzetközi összehasonlításban történő vizsgálatával kerülhetne sor, amelynek során valóban megfigyelhetővé válhatna, hogy valóban úgy változnak-e az egyes osztályhelyzetek relatív létszám és jövedelmi pozíciói, ahogy azt a különböző elméletek által feltételezett oksági tényezők, illetve mechanizmusok feltételezik. Mivel az erőforrás-integrációs modell még csak most került kidolgozásra, emiatt ilyen típusú vizsgálatra ebben az értekezésben még nem keríthettem még sort. Az viszont már így is egyértelműen megállapítható, hogy a kormányzati politika szerepétől, illetve az állami újraelosztás súlypontjainak és céljainak figyelembevételétől nem tekinthet el a szociológiai struktúra-elmélet, mert ezek változásai bizonyosan döntő hatással vannak a társadalmi struktúra különböző osztálypozícióinak relatív viszonyára, és ezen keresztül a jövedelmi egyenlőtlenségek alakulására.

Főbb hivatkozások

Altwicker-Hámori Szilvia–Lovász Anna (2013): A köz- és a magánszféra kereseti különbségei Magyarországon, 2002–2008 - Javíthat-e hosszú távon a közalkalmazottak relatív helyzetén egy 50 százalékos béremelés? Közgazdasági Szemle, LX. évf., 2013. május, pp. 500–522.

Beck, Ulrich (2003): A kockázat-társadalom - Út egy másik modernitásba, Századvég Kiadó

Bell, Daniel (1973): The Coming of Post-Industrial Society, NY, Basic Books

Bohle, Dorothee–Greskovits Bela (2008): Állam, nemzetköziesedés és a kapitalizmus változatai Kelet-Európában. In: Fordulat, 2008/1. 8–36.

Bukodi Erzsébet - Altorjai Szilvia - Tallér András (2005): A társadalmi rétegződés aspektusai, KSH, Budapest

Clark, Terry Nichols – Lipset, Seymour Martin, (1991): 'Are Social Classes Dying?' International Sociology 6 (4). 397-410

Dahrendorf, Ralf (1959): Class and class conflict in industrial society, Stanford University Press, Palo Alto

Duman Anil - Scharle Ágota (2011): fiscal pressures and a rising resentment against the (idle) poor. In Regulating the Risk of Unemployment: National Adaptations to Post-Industrial Labour Markets in Europe (szerk. Jochen Clasen - Daniel Clegg), Oxford University Press, 232-255.

Dupcsik Csaba – Szabari Vera (2015): Elméleti bevezető az Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című OTKA kutatáshoz, Szocio.hu, 2015/3.

Dustman, Christian - Soest, Arthur van (1997): Wage Structures in the Private and Public Sectors in West Germany. Fiscal Studies, 18(3), 225–247.

Éber Márk Áron – Gagyí Ágnes – Geröcs Tamás - Jelinek Csaba – Pinkasz András (2014): 1989: Szempontok a Rendszerváltás Politikai Gazdaságtanához. In: Fordulat, 21, 2014.

Éber Márk Áron (2015): Osztályszerkezet Magyarországon - A világrendszer-elemzés perspektívájából, Replika, 2015/3-4. 26. évfolyam, 92–93. szám, 119–140. oldal.

Ékes Ildikó (2001): Kereseti arányok, aránytalanságok. Közgazdasági Szemle, XLVIII. évf., 2001. április, 338–351.

Erikson, Robert – Goldthorpe, John H. – Portocarero, Lucienne (1979): Intergenerational Class Mobility in Three Western European Societies, British Journal of Sociology, 30. pp.415-441.

Erikson, Robert – Goldthorpe, Harry John (2010): A kutatás elméleti alapja, adatai és stratégiája, Társadalmi rétegződés olvasókönyv (szerk.: Angelusz, Róbert - Éber, Márk Áron - Gecser, Ottó), TÁMOP 2010-201, pp. 144-155. (eredeti műben: Concepts, data and strategies of enquiry. In: Erikson, R.–Goldthorpe, J. H.: The Constant Flux. Oxford. Clarendon, 1992. 28-47.)

Esping-Andersen, Gosta (1990): The Three Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge: Polity Press & Princeton: Princeton University Press

- Esping-Andersen, Gosta (1996): *Welfare states in Transition: National Adaptations in Global Economies*. London: SAGE.
- Esping-Andersen, Gösta (1993): *Postindustrial Class Structures: An Analytical Framework*, in: *Changing Classes. Stratification and Mobility in Post-industrial societies* (szerk: Esping-Andersen, Gösta) London: Sage, 7–31.
- Eyal, Gil – Szelényi Iván – Townsley, Eleanor (1998): *Making Capitalism without Capitalists: Class formation and Elite Struggles in Post-Communist Central Europe*. London-New York, Verso.
- Fazekas Károly (2000): *A külföldi működőtőke-beáramlás hatása a munkaerő-piac regionális különbségeire Magyarországon*, Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek BWP. 2000/5
- Ferge Zsuzsa (1969): *Társadalmunk rétegződése*. Budapest: KJK.
- Ferge Zsuzsa (2000): *Elszabaduló egyenlőtlenségek*, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület – ELTE Szociológiai Intézet, Budapest
- Ferge Zsuzsa (2002): *Struktúra és egyenlőtlenségek a régi államszocializmusban és az újkapitalizmusban*. In: *Szociológiai Szemle*, 2002/4. 9–33.
- Ferge Zsuzsa (2006): *Struktúra és szegénység*. In: Kovách Imre (szerk.) (2006): *Társadalmi metszetek – Érdekek és hatalmi viszonyok, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon*. Budapest: Napvilág Kiadó, 479–499.
- Ferge Zsuzsa (2010): *Társadalmi áramlatok és egyéni szerepek*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Ferge Zsuzsa (2017): *Magyar társadalom- és szociálpolitika (1990-2015)*, Budapest, Osiris
- Gilbert, Niel (2002): *Transformation of the welfare state: The silent surrender of public responsibility*. New York: Oxford University Press
- Goldthorpe, John H. – Marshall, G (1992): *The Promising Future of Class Analysis*, *Sociology*, 26 (3): 381-400.
- Greskovits Béla–Bohle, Dorothee (2007): *A transznacionális kapitalizmus változatai Kelet-Közép Európában*, In *Politikatudományi Szemle* 2007/2. 7–32.
- Habermas, Jürgen (1971): *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása – Vizsgálódás a polgári társadalom egy kategóriájával kapcsolatban*. Budapest: Gondolat
- Habermas, Jürgen (1994a): *Válságtendenciák a kései kapitalizmusban*. In: Felkai Gábor (szerk.) (1994): *Jürgen Habermas Válogatott tanulmányok*. Budapest: Atlantisz 59–140.
- Habermas, Jürgen (1994b): *A jóléti állam válsága és az utópikus energiák kimerülése*. In: Felkai Gábor (szerk.) (1994): *Jürgen Habermas Válogatott tanulmányok*. Budapest: Atlantisz 283–308.
- Hámori, Szilvia (2007): *Essays in Labour Economics and Economics of Education*, PhD Thesis, Universität Mannheim.
- Hradil, Stefan (1994): *Régi fogalmak és új struktúrák. Miliő, szubkultúra és életstílus a 80-as években*. In.: Andorka R. – Hradil, S. – Peschar, J. (szerk.): *Társadalmi rétegződés*. Aula. Budapest.

- Huszár Ákos (2013): Foglalkozási osztályszerkezet (I-III.), Statisztikai szemle 91. évf. 2013. 1,2,7, sz.
- Huszár Ákos – Lakatos Miklós – Vastagh Zoltán – Záhonyi Márta – Hunyadi Zsuzsanna – Székely Gáborné – Kincses Áron – Zsom Brigitta (2015): A társadalom rétegződése. Budapest: KSH
- Keane, P. Michael - Prasad, Eswar S. (2001): Changes in the Structure of Earnings During a Period of Rapid Technological and Institutional Change: Evidence from the Polish Transition. The National Council for Eurasian and East European Research (NCEEER)
- Kertesi Gábor - Köllő János (1997): Reálbérek és kereseti egyenlőtlenségek, 1986-1996 A bérszerkezet átalakulása Magyarországon, I. rész. Közgazdasági Szemle, XLIV. évf., 1997. július-augusztus, pp.612-634.
- Kertesi Gábor – Köllő János (2001): A gazdasági átalakulás két szakasza és az emberi tőke ártértékelődése. – A bérszerkezet átalakulása Magyarországon 1986-99. III. rész Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek BWP. 2001/6
- Kézdi Gábor (2000): Versenyszféra és költségvetés. Megjelent: Munkaerőpiaci Tükör 2000 (szerk.: Fazekas K.) 106-112., MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest.
- Kolosi Tamás (1982): A strukturális viszonyok körvonalai, Valóság 1982/11. 1–17.
- Kolosi Tamás (1987): Tagolt társadalom: struktúra, rétegződés, egyenlőtlenség Magyarországon, Gondolat Kiadó, Budapest
- Kovách, Imre (2006): Paradigmaváltás, társadalmi szerkezet és egyenlőtlenség, In: Társadalmi metszetek (szerk: Kovách Imre), Napvilág, Budapest, pp. 11-18.
- Kovách, Imre – Kuczi, Tibor – Jókuthy, Emese (2006): Az osztályok, a társadalmi struktúra és rétegződés kutatásának állapotáról és megújításának szükségességéről , In: Társadalmi metszetek (szerk: Kovách Imre), Napvilág, Budapest, pp. 19-35.
- Kovách, Imre – Hajdu, Gábor – Gerő, Márton – Kristóf, Luca – Szabó, Andrea (2016): A magyar társadalom integrációs és rétegződésmoelljei, Szociológiai Szemle 25(3), 4-27.
- Kovách, Imre – Hajdu, Gábor – Gerő, Márton – Kristóf, Luca – Szabó, Andrea (2017): Az integrációs moell, In. Társadalmi integráció (szerk: Kovách, Imre), MTA TK Szociológiai Intézet – Belvedere Meridionale, Budapest, pp.21-46.
- Köllő János (2013): A közszféra bérszintje és a magánszektorból átlépők szelekciója 1997–2008 között. Közgazdasági Szemle, 60. évf. 5. sz. 523–554.
- Köllő János (2013b): A közszféra bérszintje és a magánszektorból átlépők szelekciója 1997-2008-ban. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek BWP – 2013/8
- Krémer Balázs (2016): Mi is a kétségbeejtő abban, hogy tovább élünk? avagy Az idősödési válság és a halál egyenlőtlenségei, Napvilág, Budapest
- Ladányi János (2010a [1975]): Fogyasztói árak és szociálpolitika, in. Szociális és etnikai konfliktusok: Válogatott tanulmányok (1975–2010) illetve Valóság 1975/12., p. 16-29..

Ladányi János (2010b[1976]): A gazdasági mechanizmus változásai, központi és vállalati szociális juttatások, szociálpolitika, in. Szociális és etnikai konfliktusok: Válogatott tanulmányok (1975–2010) illetve Valóság 1976/9., p. 33-46..

Ladányi János (2010c[1978]): Az általános iskolai rendszer belső rétegződése és a kiegészítő iskolák, in. Szociális és etnikai konfliktusok: Válogatott tanulmányok (1975-2010) illetve Valóság 1978/6., p. 30-44.

Laki László (2006): Rendszerváltozások Magyarországon a 20. században, in: Társadalmi metszetek – Hatalom, érdek, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon (Szerk: Kovách Imre), Napvilág Kiadó, Budapest, 39-77.

Laki László (2009): Rendszerváltás, avagy a „nagy átalakulás”, Napvilág, Budapest

Laušev, Jelena (2012): Public-Private Earnings Differentials during Economic Transition in Hungary, Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek BWP – 2012/2

Leiulfsrud, Håkon – Bison, Ivano – Jensberg, Heidi (2005): Social Class in Europe, European Social Survey 2002/3, NTNU Social Research Ltd., Department of Sociology & Political Science, Norwegian University of Technology and Science, Department of Sociology and Social Research, University of Trento

Leiulfsrud, Håkon – Ivano Bison – Erling Solheim (2010): Social Class in Europe II. Trondheim: Department of Sociology and Political Science, Norwegian University of Science and Technology, <https://www.ntnu.edu/iss/ess>

Lucifora, Claudio - Meurs, Dominique (2004): The Public Sector Pay Gap in France, Great Britain and Italy. IZA Discussion Paper No. 1041, Institute for the Study of Labor (IZA)

Manchin Róbert - Szelényi Iván (1986): Szociálpolitika az államszocializmusban: piac, redisztribúció és társadalmi egyenlőtlenségek a kelet-európai szocialista társadalmakban: szociálpolitikai modellek. Medvetánc, 6. évf. 2-3. sz. 69–111.

Melly, Blaise (2005): Public-private sector wage differentials in Germany: Evidence from quantile regression. Empirical Economics, 30(2), 505–520.

Pakulski, Jan (1993): The Dying of Class or Marxist Class Theory. In: International Sociology 1993/8. 279–291.

Polányi Károly (1976): Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet. Budapest: Gondolat Kiadó.

Polányi Károly (2004): A nagy átalakulás – Korunk gazdasági és politikai gyökerei. Budapest: Napvilág Kiadó

Rose David - Harrison, Eric (2007): “The European Socio-Economic Classification: A New Social Class Schema for Comparative European Research,” European Societies 9, pp. 459-490.

Rose, David - Harrison, Eric - Pevalin, David (2010): The European Socio-economic Classification: a prolegomenon, In. Social Class in Europe: An Introduction to the European Socio-economic Classification, ESA Studies in European Societies (eds. David Rose - Eric Harrison), Routledge, London, New York

Scharle Ágota (2007): A rokkantnyugdíjazás növekedésének munkaerő-piaci okai, In: Munkaerőpiaci tükrő 2007 (szerk. Fazekas Károly – Cseres-Gergely Zsombor - Scharle Ágota), MTA Közgazdaságtudományi Intézet – Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest

Scharle, Ágota – Szikra, Dorottya (2015): Recent Changes Moving Hungary Away from the European Social Model, In: The European Social model in crisis. Edward Elgar Publishing : International Labour Office, Cheltenham, pp. 229-261.

Schulze, Gerhard (2000): Élménytársadalom. A Jelenkor kultúrszociológiája. A mindennapi élet esztétizálódása (részlet az 1. fejezetből). Szociológiai Figyelő, 1–2: 135–157

Szalai Erzsébet (2001): Gazdasági elit és társadalom a magyarországi újkapitalizmusban, Aula, Budapest

Szalai Júlia (2007): Nincs két ország...? Társadalmi küzdelmek az állami(túl)elosztásért a rendszerváltás utáni Magyarországon. Budapest: Osiris Kiadó.

Szelényi Iván–Eyal, Gil– Townsley, Eleanor (1996a): Posztkommunista menedzserizmus: a gazdasági intézményrendszer és a társadalmi szerkezet változásai. In: Politikatudományi Szemle, 1996/2. 7–29.

Szelényi Iván–Eyal, Gil–Townsley, Eleanor (1996b): Posztkommunista menedzserizmus: a gazdasági intézményrendszer és a társadalmi szerkezet változásai II. In: Politikatudományi Szemle, 1996/3. 7–32.

Szelényi Iván (1995): Menedzser-kapitalizmus. A gazdasági intézményrendszer és a társadalmi struktúra változásai a poszt-kommunista átalakulás során. In: Magyar Lettre Internationale, 1995/19. 21–29.

Szelényi Iván (1996): A posztkommunista társadalmak szerkezetének változásai. A menedzseri uralom elméletének újragondolása. In: Magyar Tudomány, 1996/4. 385–402.

Szikra, Dorottya - Tomka, Béla (2009): 'Social Policy in East Central Europe. Major Trends in the 20st Century.' In: Cerami, A. and Vanhuysse, P. (eds), Post-Communist Welfare Pathways: Theorizing Social Policy Transformations in Central and Eastern Europe, Basingstoke: Palgrave Macmillan. 17-34.

Szivós Péter–Tóth István György (szerk.) (2015): Jól nézünk ki (...?!) Háztartások helyzete a válság után. TÁRKI Monitor Jelentések 2014. Budapest: TÁRKI.

Telegdy Álmós (2006): A közalkalmazotti béremelések hatásai a köz- és magánszféra közötti bérkülönbségekre. Megjelent: Munkaerőpiaci Tükrő 2006, (szerk.: Galasi Péter - Kézdi Gábor), MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, pp.60-69.

Weber, Max (1970): Állam, politika, tudomány, (szerk. Kemény István - Varga István), Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Pp. 461.

Weber, Max (2010): A tudomány és a politika mint hivatás. Budapest: Kossuth Kiadó.

Wright, Eric Olin (1978): Class, Crisis and the State, London, New Left Books

Wright, Eric Olin (1985): Classes, Verso, London

Wright, Eric Olin (1989): A General Framework for the Analysis of Class Structure, in: E. O. Wright et al.: The Debate on Classes, Verso, London, 3-52.

Wright, Eric Olin (1997): Class Counts: Comparative Studies in Class Analysis. Cambridge: Cambridge University Press

A témakörrel kapcsolatos saját hivatkozások jegyzéke

Vastagh Zoltán (2012): A szegénység struktúrájának változásai 2001 és 2010 között, Statisztikai Szemle, 2012/4. 276–294.

Vastagh Zoltán (2013): Életstílus vagy státusfogyasztás, Statisztikai Szemle, 91.évf. 11.sz. 1092-1117

Vastagh Zoltán (2013): A társadalomszerkezet vizsgálata a népszámlálási adatokon – Lehetőségek és kihívások. Statisztikai Szemle, 91.évf. 4. sz. 424-436

Vastagh Zoltán (2015): Rétegződés és iskolázottság, In: A társadalom rétegződése (szerk. Huszár Ákos), Budapest: KSH

Vastagh Zoltán (2016): Az állami újraelosztás és a jövedelemegyenlőtlenségek politikai természete, In: Holtpont - Társadalomkritikai tanulmányok Magyarország elmúlt 25 évéről (szerk. Földes György - Antal Attila), Napvilág, Budapest

Vastagh Zoltán (2017): Társadalmi struktúra és állami redisztribúció. Budapest: Napvilág

Vastagh Zoltán (2019): Osztálystruktúra és jövedelemegyenlőtlenség: az erőforrás-integrációs modell empirikus összehasonlító tesztje, Szociológiai Szemle, 2019/3.sz. *(megjelenés alatt)*